

Din Hizmetlerinde İLETİŞİM VE TEBLİĞ

EDİTÖR

Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Faruk KANGER

İstanbul, 2021

ENSAR NEŞRİYAT TİC. A.Ş.

© Eserin her türlü basım hakkı anlaşmalı olarak Ensar Neşriyat'a aittir.

ISBN: 978-625-8490-47-3

Sertifika No: 50201

Kitabın Adı

Din Hizmetlerinde
İletişim ve Tebliğ

Yayın Yönetmeni

Hüseyin KADER
Adem SAYDAN

Editör

Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Faruk KANGER

Kapak Tasarım

Halil YILMAZ

Baskı - Cilt

Matsis Matbaa Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51 Sefaköy-İstanbul
Tel: 0212 624 21 11 pbx Faks: 0212 624 21 17
Sertifika No: 40421

Bu kitap İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Din Hizmetlerinde İletişim ve Tebliğ adlı Tezli ve Tezsiz Yüksek Lisans Programı Müfredatına uygun olarak hazırlanmıştır.

1. Basım

Aralık 2021 / 1.000 adet basılmıştır.

İletişim

Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.
Düğmeciler Mah. Karasüleyman Tekke Sok. No: 7 Eyüpsultan / İstanbul
Tel: (0212) 491 19 03 - 04 Faks: (0212) 438 42 04
www.ensar nesriyat.com.tr siparis@ensar nesriyat.com.tr

TEBLİĞ VE DAVETTE KAMUSAL VE KURUMSAL HİZMETLER

Prof. Dr. Hamit Er*

**İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü
meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa
erenlerdir.”**

Al-i İmran: 3/104.

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim'de Allah, Rasulullah'ı "Allah'ın davetçisi" (dâiyallah) olarak da isimlendirmektedir. Ayrıca ona yüklenen davet görevi "davet et", "tebliğ et" "hatırlat", "ikaz et", "müjdele" gibi daha pek çok kelimelerle ifade edilmiştir. Tebliğ ile aynı kökten gelen ayetler, davet manasını ifade etmektedirler. Bu ifadelerden de anlaşılmaktadır ki İslam dininin yegâne yayılma yolu, davet ve tebliğden geçmektedir.

İslam'ın cihanşümul bir din haline gelmesi doğru usul ve metotlarla yapılan tebliğ, davet ve irşat sayesinde olmuştur. Hz. Peygamber, kendisine risâlet geldikten bir müddet sonra nazil olan Müddessir suresinin ilk ayetleri ile tebliğ ve davete başlamış; İlk üç yıl gizli ve bireysel sonrasında ise açıktan yaptığı tebliğ ve davet faaliyetini hayatının sonuna kadar devam etmiştir. Gerek Kur'an ayetlerinde gerekse hadislerde tebliğ ve davetin her Müslümanın yapması gereken görevler arasında sayılsa da özellikle Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra İslam'ı tebliğ ve davet faaliyetlerini bizzat kendi idare etmiş ve devlet şemsiyesi altında organize etmiştir.

Hz. Peygamber'in davet faaliyetinde göstermiş olduğu başarı, yapmış olduğu davet metotlarının son derece yerinde, planlı, belli bir mantık çerçevesinde, sis-

* İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi ABD.

temli ve gerçekçi, zamanın ve zeminin şartlarına uygun olarak yaptığı ulaşmış olduğu sonuçtan anlaşılmaktadır. Bu metotların uygulanışında hazırlık, kadrolaşma, kitleleşme ve devletleşme şeklinde dört merhaleden geçildiği görülür. Hz. Peygamber, öncelikle etrafında inançlı bir kadro oluşturmuş, daha sonra bu kadro ile gittikçe genişleyen bir Müslüman topluluk oluşturulmuş ve nihayetinde İslâm'ın hükümrancılığını ayakta tutacak, başlattığı davet faaliyetlerini başka milletlere ve ülkelere taşıyacak olan İslâm devletini teşekkül ettirmiştir. Allah'ın elçisi ve İslam devletin lideri sıfatıyla komşu ülkelerin devlet başkanlarına davet mektuplar göndererek sonraki yüzyıllarda hızla gelişecek olan evrensel davet ve tebliğ çalışmalarını fiilen başlatmıştır.¹ Medine İslam Devleti'nden günümüze kadar olan zaman içerisinde İslam'ın yayılması ve bir dünya dini haline gelmesinin altında yatan en büyük amil, sistemli, planlı ve doğru metotlarla yapılan tebliğ ve davinin, devlet tarafından organize edilmesi ve yürütülmesi sebebiyle olmuştur. Hemen İslam ülkelerinin her birinde din hizmetlerinin yürütülmesi, tebliğ davet, irşat ve öğretimi gibi konuları planlayan, düzenleyen ve yürüten bir kurum olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nde bu görevi yürüten ve düzenleyen ana kurum Diyanet İşleri Başkanlığı'dır. DİB; tebliğ, davet, öğretim, irşat gibi görevleri bir yandan kendi bünyesinde ve görev alanında yaparken, diğer taraftan birçok kurum ile yaptığı protokoller ile bu kurum ve kuruluşlar bünyesinde de davet, tebliğ, irşat ve öğretim yapmaktadır. Başkanlığın yanı sıra birçok sivil toplum kuruluşu-STK (Belediye, vakıf ve dernekler) ülkede tebliğ, davet ve din öğretimi konusunda sorumluluk aldıklarını da görmek mümkündür. Bu kurumların yapmakta olduğu dini faaliyetler yıl itibarıyla değişkenlik göstermesi ve devamlılık arz etmemesi sebebiyle düzenli bir durumdan bahsetmek mümkün değildir.

Cumhuriyet'le beraber Türkiye'de İslam dinin öğretilmesi, tebliğ ve davet işlerinin yürütülmesi, dini hizmet ve faaliyetlerin düzenli bir şekilde yapılması-planlanması amacıyla kurulmuş olan Diyanet İşleri Başkanlığı günümüzde birçok birim ve hizmet alanlarıyla devasa bir kamu kurumudur. Merkez, taşra ve yurtdışı alanlarında birden çok sahada birden çok vasıta ile tebliğ, irşat, öğretim ve din hizmetlerini yürütmektedir. Bunun yanında Cezaevi, Hastane, Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, Kredi ve Yurtlar Müdürlükleri gibi birçok kurumda yapılan protokoller doğrultusunda tebliğ, davet, irşat ve din öğretimi yapılmaktadır.

1. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

Sosyal hayatın vazgeçilmez bir unsuru olan dine dair işlerin yürütülmesi için kurumsal bir hüviyete ihtiyaç bulunduğu açıktır. Dünyada din tebliğ, davet

1 Çağrı, 1994, 16.

ve öğretimi ve din hizmetlerinin sunumu her ülkenin kendi gelenek ve kültüründen gelen özelliklere göre şekillenmektedir. Türkiye’de din hizmetleri ve dinin öğretimi ve yayılması günümüze kadar hep bir kamu hizmeti olarak görülmüş ve yürütülmüştür. Osmanlı Devleti’nde çoğunluğun dini olan İslam dini ile ilgili işlerde olduğu gibi, azınlıkların dini işleri de kamu hizmeti anlayışı içerisinde idare edilmiştir. Osmanlı Devleti’nde İslam dinine dair işler ve Müslümanlara sunulacak din hizmetleri, bir devlet görevlisi olan Şeyhülislam tarafından şeyhülislamlığa bağlı alt idari kurumlar vasıtası ile idare edilmiştir. Buna ilaveten tebliğ, davet ve irşat faaliyetleri konusunda sahada birçok ferdi-bireysel ilmiye sınıfına mensup din adamı da görev yapmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı yasa ile kurulmuş, görev alanı olarak; ‘İslam dininin itikat ve ibadet ile ilgili işlerini yürütmek, din konusunda insanları aydınlatmak ve dini kurumları idare etmek’ olarak belirlenmiştir. Bu kanunla ülkedeki tüm cami ve mescitlerle bunların görevlilerinin idaresi Diyanet İşleri Başkanlığı’na verildiği gibi tekke ve zaviyelerle bunların görevlisi olan şeyhlerin idaresi de Diyanet İşleri Başkanlığı’na devredilmiştir.

1961 Anayasası, Diyanet İşleri Başkanlığı’nı Anayasal bir kurum olarak düzenlemiş, genel idare içinde yer vermiş ve bu kurumun, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirmesini öngörmüştür. 1982 Anayasası’nda genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, “bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen İslam dinini tebliğ, irşat ve din hizmetleri gibi görevleri yerine getirir.” hükmü ile başkanlığın görev ve sorumluluk alanlarını ifade etmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın mevcut teşkilat yapısı ve görevleri, 01.07.2010 tarihli ve 6002 sayılı Kanun ile belirlenmiştir. Söz konusu Kanun Diyanet İşleri Başkanlığı’na görev alanları ve faaliyetleri açısından çok önemli kazanımlar sağlamıştır. Gerek Din İşleri Yüksek Kurulu gerekse diğer birimlere verilen yeni birçok görevle ulusal ve uluslararası alanda etkin olarak davet, tebliğ, irşat vs. din hizmeti sunumunun yasal alt yapısı oluşturulmuştur. Bu bağlamda, çağımızda din hizmeti sunmanın bir gereği olarak cami dışı din hizmetlerinin önü açılmış, Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin hizmet içi eğitimleri için gerekli alt yapı hazırlanmış, radyo ve televizyon kurulması başkanlığa bir görev olarak verilmiştir. Başkanlık, toplumu dine davet, tebliğ, irşat ve rehberlik konularında aydınlatma noktasında günün her türlü imkânlarından yararlanmaya memur edilmiştir. Gerek İslam dininin Müslümanlardan beklediği sorumlulukların yerine getirilmesinde gerekse

Müslüman toplumun kendisinden beklenen dini ve toplumsal vecibe ve görevlerin yapılmasında Diyanet İşleri Başkanlığı kamusal bir hizmet kurumu olarak üzerine düşeni yapmaktadır.

1.1. Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Yapısı

Başkanlık işleyiş ve hizmet açısından Merkez, Taşra ve Yurtdışı teşkilatı olmak üzere üç ana yapıya sahiptir. Davet ve tebliğin daha başarılı yapılabilmesi ve dinin daha sistemli ve iyi-güzel öğretilmesi bu sayede daha verimli olacaktır.

MERKEZ; Diyanet İşleri Başkanlığı on dört ana birimden oluşan merkez teşkilatı ile yönetilmektedir. Bu birimlerin büyük bir kısmı Genel Müdürlük seviyesinde hizmet vermektedir. Aşağıda bu birimlerle ilgili detaylı bilgi verilecektir.

TAŞRA; Başkanlığın taşra teşkilatı, il ve ilçe müftülükleri ile doğrudan Başkanlığa bağlı dinî yüksek ihtisas merkezleri ve eğitim merkezlerinden oluşmaktadır. İl Müftülüklerine bağlı 957 İlçe Müftülüğü ve Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı 81 İl Müftülüğü bulunmaktadır. Bunlara ilave olarak 8 Yüksek İhtisas Merkezi ve 14 Eğitim Merkezi vardır.

YURTDIŞI; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurtdışı teşkilatı Merkezde Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü ile birlikte 22 Müşavirlik, 24 Ataşelik ve Koordinatörlüklerden oluşmaktadır.

1.2. Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Birimleri

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Başkanlığın Merkez teşkilatı on dört birimden oluşmaktadır. Bu birimler aşağıda listelenmiş olup bunlardan davet, tebliğ ve irşatla ilgili olan birimler hakkında kısa bilgiler verilecektir.

- Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı
- Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanlığı
- Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü
- Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü
- Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürlüğü
- Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü
- İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü
- Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
- Dini Yüksek İhtisas ve Eğitim Merkezleri
- Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı
- Strateji Geliştirme Başkanlığı

- Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü
- İç Denetim Birimi Başkanlığı
- Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
- Hukuk Müşavirliği

1.1.1. Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde 3 Mart 1924 tarihinde Hey'eti Müşavere adı ile kurulan kurul, zamanla farklı isimler alarak varlığını sürdürmüştür. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dini konularda en yüksek karar ve danışma organı olan Din İşleri Yüksek Kurulu'nda, 1 Başkan, 1 Başkanvekili, 16 Kurul Üyesi, 32 Kurul Uzmanı, 18 Kurul Uzman Yardımcısı görev yapmaktadır.

Görevleri: İslam dininin temel bilgi kaynaklarını ve metodolojisini, tarihî tecrübe ile güncel talep ve ihtiyaçları dikkate alarak dinî konularda karar vermek, görüş bildirmek ve dinî soruları cevaplandırmak, Dinî konularda telif, tercüme, inceleme ve araştırmalar yapmak, yaptırmak, ihtiyaç duyduğu konularda inceleme ve araştırma grupları oluşturmak, bu hususta yurt içi veya yurt dışındaki uzman kişi ve kuruluşlardan yararlanmak,

Yurt içinde ve yurt dışında İslam dini ile ilgili gelişmeleri, dinî, ilmî faaliyetleri, neşriyatı takip etmek, bunları değerlendirmek, Basılı, sesli ve görüntülü eserleri, dini bakımdan, inceleyerek yayınlanıp yayınlanamayacağına karar vermek, Din Şûrası düzenlenmesi ile ilgili çalışmaları yürütmek,

Kurul, faaliyetlerini beş ayrı komisyon marifetiyle yürütmektedir. Bu komisyonların temel amacı dini daha iyi anlama ve öğrenme ile en güzel şekilde tebliğ ve davet odaklıdır.

- Dini Konuları İnceleme ve Soruları Cevaplandırma Komisyonu
- Din Hizmetleri ve Eğitim Komisyonu
- Dini Yayınlar Komisyonu
- Dini Sosyo-Kültürel Oluşumlar Komisyonu
- Araştırma ve Geliştirme Komisyonu

Yukarıda sayılan komisyon çalışmaları haricinde din şurası, çalıştaylar, istişare toplantıları ve yurtiçi ve yurtdışı kurum ve kuruluş ziyaretleri yapmakta kurulun başlıca görev ve sorumlulukları arasında yer almaktadır. Yapılmakta olan tüm bu görevler İslam'ın daha iyi anlaşılması, öğretilmesi ve yayılması içindir.

1.1.2. Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanlığı

1889 yılında Tetkik-i Mesahif adı altında kurulmuş olan kurul, 2010/6002 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Kanunu ile Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu ismini almıştır. Bir başkan ve sekiz üyeden oluşan kurulun görevleri arasında, Kur'an-ı Kerim metnlerinin hatasız ve eksiksiz basım ve yayımını sağlamak üzere kontrol ettikten sonra mühürlemek veya onaylamak, hatalı ve noksan olarak basılan ve yayınlanan Kur'an-ı Kerimleri tespit etmek, Kıraat ilmi ile ilgili çalışmalar yapmaktır.

1.1.3. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Din hizmetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın asli görevi olup, ülkemizin her noktasında ibadet hizmetleri ile birlikte, toplumu din konusunda aydınlatmak ve toplumumuzu sahih dini bilgi ile buluşturmakta yine Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görev ve sorumluluk alanına girmektedir. Bu hizmetler, vaaz, hutbe, cami dersleri, panel, konferans ve sempozyumlarla yerine getirilmektedir. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde İrşat Hizmetleri, Aile ve Dini Rehberlik, Cami Hizmetleri, Sosyal ve Kültürel İçerikli Din Hizmetleri adı altında dört daire başkanlığı bulunmaktadır.

Cami ve mescitleri ibadete açmak, yönetmek, ibadet ve irşat hizmetlerini yürütmek, cami ve mescit dışındaki yerlerde panel, konferans, seminer, sempozyum ve benzeri dinî programlar ile ilmî toplantılar düzenlemek, Ceza İnfaz Kurumu ve tutukevleri, çocuk islahevi, huzurevi, sağlık kuruluşları ve benzeri yerlerde bulunan vatandaşlara irşat hizmetleri götürmek, Radyo ve televizyon kurumları ile diğer yayın kuruluşları vasıtasıyla toplumu din konusunda aydınlatmak, Aile, kadın, gençlik ve toplumun diğer kesimlerine yönelik dinî konularda aydınlatma ve rehberlik yapmak suretiyle davet ve tebliğ görevini uygun bir şekilde yerine getirmek için gerekli çalışmaları yapmak.

Ülkemizde 87.000 civarında cami bulunmaktadır. Camilerde dini gün ve gecelerde programlar düzenlemek, özel haftalarda programlar düzenlemek, dini danışmanlık merkezleri oluşturmak, okuma salonları açmak, gençlik merkezi, kütüphane ve spor salonları oluşturmak, cami dersleri ile milletimizin sahih bilgilerle buluşmasını sağlamak, sabah namazı buluşmaları tertip etmek, camilerin gün boyu açık tutulmasını sağlamak, Ramazan ayında hatimle teravih namazı kılınması, itikâfa girilmesi, cami bünyesinde iftar yemeği verilmesi ve mukabele okunmasını sağlamak.

Camilerde cemaatin yoğun olduğu vakitlerde “Ahlak, Aile, İnanç, İbadet, Sağlık, Sosyal ve Toplumsal Hayat, İlim Eğitim, İnsan, Helaller ve Haramlar, Çalışma ve Ekonomik Hayat, Dinî/Milli/Özel Gün ve Haftalar” ana başlık konularında vaaz verilmektedir. Cami görevlilerinin yanı sıra 726’sı hanım, 2.180’i erkek olmak üzere toplam 2.906 vaiz görev yapmaktadır.

1.1.4. Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü: Yaygın Din Eğitimi, Hizmet İçi Eğitim ve Rehberlik, Program geliştirme ve Dini Yüksek İhtisas Merkezleri Daire Başkanlıkları olmak üzere dört birimden oluşmaktadır. Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen din eğitimi faaliyetlerinin en aktif ve etkili kısmını Kur’an kursları oluşturmaktadır. 15.473 Kur’an Kursunda 40.432 derslikte 19.152 Kadrolu 17.425 Geçici toplam 36.577 Kur’an Kursu Öğreticisi tarafından hizmet verilmektedir.² Bu kurslarda Kur’an-ı Kerim eğitim, öğretim ve manasını öğrenmek, hafızlık yapmak ve dini eğitim almak isteyenlere din eğitimi verilmektedir. Ayrıca yaz aylarında cami ve diğer mekânlarda iki ay süreli yaz Kur’an Kursu da düzenlenmektedir.

Kur’an kurslarının görevlerinden biri de hafızlık yaptırmaktır. Kayıtların tutulmaya başlandığı 1976 yılından bugüne kadar Türkiye’deki hafız sayısı 121.270’e ulaşmıştır.

Her yaştan öğrencinin cami ve Kur’an kurslarına gelebilmesi, çocukların sağlıklı bir din ve ahlak gelişimi gösterebilmeleri amacıyla 2013 yılında 4-6 yaş okul öncesi Kur’an kursları açılmaya başlanmış ve yurt genelinde yaygınlaşmıştır.

Kamuda veya farklı alanlarda çalışan/çalışmayan, öğrenci, engelli ve yaşlılara yönelik, Kur’an ve din eğitimi almak isteyen vatandaşlarımıza müsait oldukları vakitte ihtiyaç odaklı Kur’an kursu programı açılmakta ve hizmet verilmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin hizmette etkinlik ve verimliliklerini artırmak amacıyla hizmet içi eğitim kursların düzenlendiği on beş eğitim merkezi bulunmaktadır. Ayrıca dokuz Dini Yüksek İhtisas Merkezinde İlahiyat Fakültesi mezunu görevlilerin ihtisas gördüğü eğitim merkezleri bulunmaktadır.

1.1.5. Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü

Uluslararası antlaşmalar ve ilişkiler çerçevesinde ilgili makamlarla iş birliği yaparak yurt dışındaki vatandaşlarımızın din hizmetleri ve din eğitimi ile ilgili işlerini yürütmek, soydaş ve akraba toplulukları ile İslam dinine mensup diğer topluluklara bu konularda yardımcı olmak amacıyla 1971 yılından itibaren yurtdışına

² Rakamlar yıllara göre değişiklik arz etmektedir. Daha fazla bilgi için bk: *Diyanet İşleri Başkanlığı 2021 Yılı Performans Raporu 2021*.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından din görevlisi gönderilmektedir. Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü'nde Yurtdışı Türkler, Avrasya Ülkeleri, Yurtdışı Eğitim ve Rehberlik, Müslüman Ülke ve Topluluklar, Dinler ve Kültürler Arası İlişkiler Daire Başkanlığı olmak üzere 5 birim bulunmaktadır.

Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü bünyesinde 22 müşavirlik, 24 ataşelik ve koordinatörlükler bulunmaktadır. Müşavirlik ve ataşelikler bünyesinde sözleşmeli ve geçici süreli din görevlileri görev yapmaktadır. Yurtdışında hizmet götürülen merkezlerdeki dini hayatın canlanması, cami, Kur'an kursu ve İslam merkezlerinin yapılması amacıyla Türkiye'deki İl ve İlçelerle kardeş şehirler ilan edilmiştir.

Yurtdışı Eğitim ve Rehberlik faaliyetleri arasında, 66 farklı ülkeden Müslüman öğrenciler Türkiye'deki Kur'an kurslarında 950 öğrenci eğitim almış, İstanbul ve Kayseri'deki İmam-Hatip liselerinde 427 öğrencinin eğitim görmeleri sağlanmış, yurtdışında mahalli imkânlarla din görevlisi olarak görev yapmakta olan şu ana kadar 1518 mahalli görevliye Türkiye'de eğitim verilmiş ve bu çalışmalar sayıları artarak devam etmektedir.

Yapılan ikili anlaşmalarla farklı ülkelerde İlahiyat fakülteleri kurularak bu fakültelerde 775 öğrencinin ilahiyat eğitimi alması sağlanmıştır. Uluslararası İlahiyat Projesiyle Türkiye Diyanet Vakfı bursuyla yurtdışındaki Müslüman öğrencilerin Türkiye'deki İlahiyat fakültelerinde İlahiyat eğitimi görmesi sağlanmaktadır. İlahiyat eğitimini tamamlayan öğrencilerden 127 Yüksek Lisans, 74 öğrenci ise Doktora eğitimine devam etmektedir.

1.1.6. İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü

İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü Atama I, Atama II, Kadro Terfi ve Tahsis, Sicil, Disiplin ve Değerlendirme, Personel Sistemleri Eğitim ve Sınavlar Daire Başkanlığı olmak üzere 6 birim tarafından yönetilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde 1165 müftü, 344 şube müdürü, 2.649 vaiz, 319 murakıp, 71.816 İmam-Hatip, 11.911 müezzin-kayyım, 19.851 Kur'an kursu öğreticisi ile diğer görevlilerle birlikte toplam 117.378 personel görev yapmaktadır. Her yıl 20.000 kişiye yakın geçici Kur'an kursu öğreticisi ihtiyaç olan Kur'an kurslarında görevlendirilmektedir.

1.1.7. Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi ve toplumu din konusunda sahih kaynaklara dayalı doğru bilgi ile aydınlatmayı amacı edinerek gerçek ve elektronik ortamda basılı, sesli ve görüntülü eserler hazırlamakta ve bunları inceleyerek yayımlamakta, süreli yayınlar yapmakta ve gerektiğinde ücretsiz yayın dağıtmaktadır. Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Basılı Yayın-

lar, Süreli Yayınlar ve Kütüphaneler, Yabancı Dil ve Lehçelerde Yayınlar, Radyo ve Televizyon Daire Başkanlığı olmak üzere 4 birim tarafından yönetilmektedir.

Diyanet Aylık Dergi, Diyanet Aylık Çocuk Dergisi, Diyanet Aile Dergisi, Diyanet 3 Aylık İlmi Dergi, Diyanet Takvimi, Diyanet Çocuk takviminin yanı sıra ücretli ve ücretsiz olmak üzere birçok kaynak eserin basımı Dini Yayınlar Genel Müdürlüğüne yapılmaktadır. Ücretsiz olarak dağıtılan Kur'an-ı Kerim, Elif Cüzleri, Dinimi Öğreniyorum serisi gibi eserlerin yanı sıra Kur'an Yolu Meal ve Tefsiri, Hadislerle İslam, İslam İlmihali gibi kaynak eserlerinde basım ve dağıtımı yapılmaktadır. Ayrıca talep edilen yurt dışı ülkelere yayınların tercümesi yapılarak dağıtımı yapılmaktadır. Görme engelli vatandaşlarımızın Kur'an eğitimi için Braille alfabesiyle Kur'an-ı Kerim baskısı yapılmıştır. İşitme engelliler için 24 kitaptan oluşan işitme engelliler din eğitim seti bulunmaktadır.

Sesli ve görüntülü yayın faaliyetlerinin önemli bir aşaması da TRT ile yapılan protokol çerçevesinde Diyanet TV'nin 2012 yılında itibaren yayın hayatına başlaması olmuştur. Ayrıca Diyanet Radyo da yayın hayatına başlamıştır. Diyanet İşleri Başkanlığınca yayınlanan eserlerin tamamına yakını e-Kütüphane ortamında www.kutuphane.diyanet.gov.tr adresinde vatandaşlarımızın ücretsiz istifadesine sunulmaktadır.

1.1.8. Dini Yüksek İhtisas ve Eğitim Merkezleri

Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Ankara, Antalya, Bolu, Bursa, Denizli, Elazığ, İstanbul, İzmir, Kastamonu, Manisa, Samsun, Şanlıurfa, Tekirdağ ve Van'da hizmet vermekte olan 14 Eğitim Merkezi, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, İzmir, Kayseri, Konya, Rize, Trabzon da hizmet vermekte olan 8 adet Dini Yüksek İhtisas Merkezi bulunmaktadır.

2. DİĞER KURUMLARDAKİ DİN HİZMETLERİ (DAVET VE TEBLİĞ)

Diyanet İşleri Başkanlığı aslı görev alanı dışında hizmet verdiği din hizmetleri cezaevleri, hastane, yetiştirme yurtları/çocuk ıslah evleri, huzurevleri vb. kurumlarda yapılmaktadır.

Adı geçen kurumlarda yapılan faaliyetler hukuki altyapısını Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kuruluş ve Teşkilat Kanunu'nun ilk maddesinde dile getirilen, "din konusunda toplumu aydınlatmak" ifadesinde bulmaktadır. Özellikle 1990'lı yıllardan bu yana Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde toplumsal ve teknolojik gelişim ile birlikte din hizmetlerine ilişkin bir algı değişikliği meydana gelmiştir. Toplumsal ve teknolojik bu değişimden dolayı toplumun hemen her kesiminde din

hizmetlerindeki ihtiyacı en güzel şekilde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın resmî web sayfasındaki şu ifadeler formüle etmektedir:

“Sosyal ve kültürel içerikli din hizmetleri, son yıllarda toplumumuzun Başkanlığımızdan beklentileri yönünde, vatandaşlarımıza cami dışında manevi ve sosyal destek sunmak üzere yürütülen hizmetleri kapsamaktadır. İslam dinine mensup farklı dinî yorum çevreleri ve dinî-sosyal teşekküllerle sağlıklı ilişkiler tesis edilmesi, dinî ve millî kimliğimizi oluşturan değerleri korumaya yönelik faaliyetlerde bulunulması, kurban ibadetinin usulüne uygun ifa edilmesi, helal gıda ve vakit hesaplama gibi konular da dairenin önemli hizmet alanları içerisinde yer almaktadır.”³

İslam'ın hayatın her alanını kuşatması ve her kesimden insanımızın farklı zaman ve mekânda din hizmetlerine ihtiyaç duyması sebebiyle, bu hizmet cami ile sınırlandırılmaz. Bu anlamda Başkanlığımız personelinin cami görevlisi değil din görevlisi olarak isimlendirilmesi de çok isabetlidir.”³

Görev ve sorumluluk anlayışı çerçevesinde, Diyanet İşleri Başkanlığı cami dışında davet ve tebliğ amaçlı manevi ve sosyal destek sunmak üzere birçok girişimlerde bulunmuş; davet, tebliğ ve din hizmetlerine ilişkin faaliyetlerin ilgili resmî kurumlarla Bakanlık düzeyinde resmi ilişkilere girerek sunulacak hizmetlerin yaygınlığını ve sürdürülebilirliğini resmîyet altına almak için protokoller imzalamıştır.

Gelişen toplumlarda din hizmetlerinin geleneksel kavramlar üzerinden konuşulmaya ve sürdürülmeye devam etmesi ya da değişen ve gelişen toplum yapısına uyum sağlaması ile mümkün olabilir. Ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı koordinesinde çeşitli kurumlarla gerçekleştirilen protokol ve hizmetler, din hizmetinin değişen toplum yapısına uyumunu göstermektedir. Bahsedilen seçenekler dışında bilimsel alandaki üretimden yararlanarak toplumun ihtiyaçları doğrultusunda baştan aşağı bir yeniden yapılanma gibi diğer bir seçenek önümüzde durmaktadır. Bu yeniden yapılanma her ne kadar gerekli olsa da toplumun yapısı ve dinamikleri dikkate alındığında zaman ve süreç açısından biraz daha tecrübe ve birikime ihtiyaç duyulduğu açıktır.

Yapılan bu protokollerin ilk örneğini, cezaevlerinde sürdürülen din hizmeti faaliyetleri ile ilgili olarak 1950'li yıllardan bu yana Adalet Bakanlığı ile resmi temaslar yürütülmektedir. Son olarak iki kurum arasında 2001 tarihinde ‘Tutuklu ve Hükümlülerin Dini ve Ahlaki Gelişimlerini Sağlamaya Yönelik İş Birliği Protokolü’ yürürlüğe girmiştir. Protokolde din hizmetleri ve ahlaki gelişim faaliyetleri ile “din ve ahlak bilgisi dersi, dini sohbetler, ayda en az bir kez verilecek konferans

3 <https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/>.

etkinliği, Kur'an-ı Kerim öğretimi ve manevi rehberlikle ilgili faaliyetler ile hükümlü ve tutukluların dini ve ahlaki gelişimleri için yapılacak benzeri faaliyetler yer almaktadır. Bütün olarak protokol incelendiğinde, ceza infaz kurumları ve eğitim evlerinde bulunan tutuklu ve hükümlüler için verilecek din hizmetleri ve ahlaki gelişim faaliyetlerinin yürütülmesine ilişkin çerçeve çizildiği görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı ile Adalet Bakanlığı arasında imzalanan bu protokolün benzerleri Sağlık Bakanlığı, Spor ve Gençlik Bakanlığı ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile hastaneler, kredi yurtlar kurumu ve yetiştirme yurtları/huzurevleri için de imzalanmıştır.

2.1. Ceza İnfaz Kurumlarında Din Hizmetleri

Dışarıdaki sosyal hayattan tamamen farklı kendi içinde değişik dinamikleri olan ceza infaz kurumlarında verilen din hizmeti, yapılan tebliğ ve davet suç ile mücadelede, toplumsal barışı sağlama noktasında oldukça önemlidir. Üzülerek belirtmek gerekir ki, bu kurumlarda tutuklu ve hükümlü sayısı her geçen gün artmakta olduğunu görmekteyiz. 2000 yılında hükümlü ve tutuklu sayısı 49 512; 2016 yılında 197 297 iken, bu sayı bugün Mayıs 2021 itibarıyla 283 481'e yükselmiştir.⁴ Bir hükümlü ve tutuklunun yakınlarını da hesaba kattığımızda, ceza infaz kurumlarından etkilenen insan sayısı da artmaktadır. Bir kişinin en az dört kişi ile ilişkili olduğu düşünülürse, bu durumdan bir milyondan fazla kişi maddi ve manevi olarak etkilenecektir. Cezaevlerinde cezasını çekmekte olan bir mahkûmun psikolojik durumu yakınlarını da etkileyeceğinden toplumsal barışın sağlanması ve suç oranının azaltılması için ceza infaz kurumlarında verilen din hizmetleri oldukça önemlidir.

Osmanlı Devleti'nde cezaevlerindeki din hizmetleri ve mahkûmların ibadetlerini yerine getirmeleriyle ilgili kayıtlar I. Meşrutiyet'ten sonraya denk gelmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bir belge 1911 tarihinde Edirne Hapishanesi'nde bir koğuşun mektebe çevrildiğini ve burada birçok dersin yanında din derslerinin de verildiğini belgelemektedir. Sonrasında 1916'da cezaevleri için bir nizamnâme hazırlanmış, hapishanelerde ahlâkî ve dinî terbiye içeren derslerin verilmesi teklif edilmiş, ancak bu birkaç cezaevi hariç tamamen uygulanamamıştır. Başka bir arşiv belgesinde, imalathanelerde Müslüman mahkûmların cuma ve bayram günleriyle kandil gecelerinde, gayr-i Müslimlerin de kendi özel günlerinde tatil yapmalarına izin verildiği belirtilmiştir. 1916 tarihli Hapishaneler Nizamnamesi ile standartlara uyan birkaç cezaevinde verilen din hizmetleri bilinmektedir.⁵

4 <http://cte.adalet.gov.tr/>

5 Ömer Şen, *Osmanlı'da Mahkum Olmak* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2007), 60-63.

Türkiye Cumhuriyeti'nde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından verilen cami dışı vaaz ve irşat hizmetlerinde cezaevleriyle ilgili ilk olarak 1959 yılında Adalet Bakanlığı tarafından, Diyanet İşleri Başkanlığı'na yazılan bir yazıda hükümlülerin manevî ıslahını temin edecek konferanslara ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Bu tarih ilgili araştırmalarda bir milat olarak verilmektedir.⁶ Bu tarihten itibaren artan bir ivmeyle cezaevlerinde din hizmetleri, tebliğ ve davet alanında önemli gelişmeler olmuştur. Cezaevlerinde yapılan din hizmetleri ve dini faaliyetlerle ilgili araştırmaları ve doktora teziyle tanınan Şuayip Özdemir'in çalışmaları son elli yıllık birikimi aktaran önemli bilgiler içermektedir.⁷

Ülkemizde, cezaevlerinde verilen din hizmetleri Adalet Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında imzalanan protokole dayanmaktadır. Protokol 10.02.2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevesinde söz konusu kurumlarda tam gün esaslı olarak 'cezaevi vaizleri' görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır.

Söz konusu protokol gereğince cezaevlerinde gerçekleştirilecek din hizmetleri 'Din hizmetleri ve ahlaki gelişim faaliyetleri' şeklinde isimlendirilmiştir. Bu çerçevede protokol gereği, din ve ahlak bilgisi dersi, dinî sohbetler, ayda en az bir kez verilecek konferans etkinliği, Kur'an-ı Kerim öğretimi ve manevi rehberlikle ilgili faaliyetler, hükümlü ve tutukluların dinî ve ahlaki gelişimleri için yapılacak benzeri faaliyetlerin gerçekleştirilmesi kararı alınmıştır.

Cezaevlerinde yürütülmekte olan davet, tebliğ, irşat ve diğer din hizmetleri faaliyetlerinde karşılaşılan birtakım problemlerin de var olduğunu söylemek gerekir. Bunlar ana başlıklar halinde şu şekilde sıralayabiliriz.⁸

Çınar'ın araştırmasında cezaevi vaizleri tarafından cezaevi vaizinde bulunması gerekli kişisel ve mesleki vasıf ve yeterlilikler şu şekilde belirtilmiştir: empatik düşünme, güçlü irade, gönüllü-istekli olma, hoşgörülü olma, mesleki bilgide yeterli olma, güler yüzlü olma, suç ve suçlu psikolojisini bilme, kültürel bilgi sahibi olma, iletişim becerisi, bilgi birikimi, suçlulara karşı önyargısız olma, diksiyon, mesleğini sevmek, mesleki etik, sabırlı olma, dini bir amaç taşıma, alanında uzmanlaşma, kendini güncelleme, doğallık, uyumlu olma, faydalı olabilme amacını taşıma, maneviyatı güçlü olma, samimiyet, danışmanlık becerileri, pe-

6 Şuayip Özdemir, "Türkiye'de Cezaevlerinde Din Eğitimi Uygulamasının Geçirdiği Aşamalar", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2/3 (2002), 65.

7 Daha fazla bilgi için bk: Özdemir, *Cezaevlerinde Din Eğitimi*, (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2006); Özdemir, "Türkiye'de Cezaevlerinde Din Eğitimi Hakkında Bir Değerlendirme." *Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi*, (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1999), 353-381; Özdemir, *Hapishane Kitabı*, ed. E. Gürsoy Naskali ve H. Oytun Altun, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005), 346-358; Özdemir, "Cezaevi Din Hizmetlerinin Temel Problemleri". *1. Din Hizmetleri Sempozyumu* (3-4 Kasım 2007) (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 123-133.

8 Fatih Çınar, "Ceza İnfaz Kurumlarındaki Din Hizmetlerinde Cezaevi Vaizlerinin Karşılaştıkları Sorunlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/43, (2016), 43.

dagojik formasyon sahibi olma, hilm sahibi olma, saygılı olma, teknoloji bilgisi, fedakârlık, hitabet becerisi ve azimli olma.⁹ İ. İğde tarafından yapılan araştırmada mahkûmlara dini bilgileri nereden veya kimlerden öğrendiği sorusu yöneltmiştir. Mahkûmların %83'ü bu soruya 'cezaevi' şeklinde cevap vermiştir. Aynı araştırmada, mahkûmların pek çoğunun namaz kılmaya cezaevinde başladığı ve mahkûmların din hizmetinden etkilendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Sonuçlar cezaevlerinde yürütülen din eğitimi faaliyetlerinin amaçlarını gerçekleştirmesi açısından önem taşımaktadır.¹⁰

2.2. Sağlık Kurum ve Kuruluşları

Ülkemizde hastaneler dini faaliyet ve hizmetler açısından günümüzde meydana gelen değişimi yansıtan temel kurumlardan biridir. Sağlık sorunu olan kişiler için dinin, iyileşme ve acılarıyla başa çıkmadaki pozitif etki düşünüldüğünde konunun önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Din ile sağlık arasındaki ilişki hemen her dini gelenekte var olan başlangıçtan beri kullanıldığı bilinmektedir. Hristiyanlık kutsal metinlerinde, Hz. İsa'nın hastaları iyileştirdiği ve sağlığa kavuşturma sürecine yapılan özel vurgu, kilisenin de hasta ve sağlık ikilisine bakış açısının şekillenmesine yön vermiştir. Gerek sağlık gerekse pişmanlık ve psikolojik rahatlama açısından dini danışmanlık kilise içerisinde kurumsallaşmıştır. Kilise vakıfları hastanelerin inşasında ve yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. Zaman içerisinde pozitivist bilim anlayışının yaygınlaşması tıbbın kurumsal olarak dünyevileşme sürecine girerek dinden uzaklaşmasına yol açmış olsa da, hastalar açısından din hastanelerdeki önemini hep korumuştur. Bunun aslî sebebi Hristiyanlık inancının ölüm öncesinde yağlanma, komünyon ve dua gibi temel ibadetlerin var olmasıdır. Söz konusu ibadetlerin yerine getirilebilmesi için hastanelerde din görevlisi ve ibadet mekânı bulundurma zorunluluğu, Hristiyan dünyadaki hastanelerde din hizmetlerinin başlangıçtan itibaren var olmasını sağlamıştır.¹¹

İslam'da ise din, sağlık ve şifalanma arasındaki ilişki bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Tıbbın Nebvî geleneği Müslüman hastalara yol göstermiş, dinin sağlık ve iyileşme konusundaki çaba ve faydası kurumsallaşarak kendisini var etmiştir. Sağlık bilimleri ve Tıp eğitimi ile insanlar darüşşifa ve darüttıblar vasıtasıyla toplumsal hayatın içinde yer almıştır. Söz konusu kurumlara eğitim kurumları

9 Çınar, "Ceza İnfaz Kurumlarındaki Din Hizmetlerinde Cezaevi Vaizlerinin Karşılaştıkları Sorunlar", 149.

10 İ. İğde, "Dini Mekânlar Dışında Sunulan Din Hizmetleri: Cezaevi Örneği." *I. Ulusal Din Görevlileri Sempozyumu Tebliğleri*, (İstanbul: Yeşer Kitapları, 2010), 132-134.

11 Arif Korkmaz, "Hastanelerde Dini Hayat: Teorik Çerçeve", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, (2010), 285.

içerisinde yer verilmesi, geleneksel dini vakıflar tarafından kurulan bu kurumlarda tıp ve din algısı birbirini tamamlayan iki unsur olarak değerlendirilmektedir.

Sağlık alanında verilen din hizmetlerinin yapı ve özellikleri bakımından birbirinden farklı olması, dinlerin teolojik yapıları noktasından birbirlerinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Temel insani değerler açısından bakıldığında sağlık kurumlarında din hizmetlerinin yer alması evrensel bir olgudur. Bu olguya temel oluşturabilecek nedenleri üç ana başlık altında toplamak mümkündür: Dini inanın iyileşme sürecine olumlu etkisi; Hasta, yakınları ve hastane görevlilerinin durumlarıyla başa çıkma süreçlerine katkı sağlamadaki rolü; Hastaların dini görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için gerekli altyapının oluşturulmasına duyulan ihtiyaç.¹²

Dünya Tıp Birliği tarafından yayınlanan Lizbon Hasta Hakları Bildirgesinde (1981) Hasta hakları hakkında ilk uluslararası belgede, *hastanın uygun bir dini temsilcinin yardımı da içinde olmak üzere, ruhsal ve manevi teselliye kabul ya da reddetme hakkına sahip olduğu*, (madde 6) ifade edilmiştir. (Türkmen, DOI:10.5152/tcb.2014.001, 6) Dünya Sağlık Örgütü'nün hasta haklarında kabul ettiği Amsterdam Bildirgesi'nde (1994) hastaların ahlaki ve kültürel değerleri ile dini ve felsefi inançlarına saygı gösterilmesine gerektiği ifade edilmiştir. Bali'de ikinci kez kabul edilen Lizbon Bildirgesi'nde (1995) ise hastaların dini hakları daha detaylı bir şekilde tanımlanmıştır. Bu bildirgenin Dini Yardım Alma Hakkı başlıklı 11. maddesi şu şekildedir: *Hastanın, seçtiği dinin din adamı tarafından yapılacak yardımı da kapsayacak biçimde, dinsel ve ahlaki teselliye kabul ya da reddetme hakkı vardır*.¹³

1998'de yürürlüğe giren Hasta Hakları Yönetmeliği'nin 38. Maddesi, hastaların dini ihtiyaçlarını yerine getirebilmeleri için hasta hakları bağlamında ele alınması, hastanelerde din hizmetleri faaliyetlerinin uygulanması açısından önemli bir adım oluşturmuştur. Dini Vecibeleri Yerine Getirebilme ve Dini Hizmetlerden Faydalanma başlıklı madde şöyledir:

Madde 38: Sağlık kurum ve kuruluşlarının imkânları ölçüsünde hastalara dini vecibelerini serbestçe yerine getirebilmeleri için gereken tedbirler alınır.

Kurum hizmetlerinde aksamalara sebebiyet verilmemek, başkalarını rahatsız etmemek ve personelce düzenlenip yürütülen tıbbi tedaviye hiçbir şekilde

12 Bk. M. Köylü, "Ruh ve Beden Sağlığı ile Din İlişkisi Üzerine Yapılan Araştırmaların Bir Değerlendirmesi" *OMUİF Dergisi*, 28, (2010), 5-36.

Korkmaz, "Hastanelerde Dini Hayat: Teorik Çerçeve", 284; Ali Ayten, *Din Psikolojisi: Dine ve Maneviyatı Psikolojik Yaklaşımlar*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010).

13 Yasemin Oğuz, "Hasta Hakları Alanındaki Gelişmeler ve Değişen Değerler", *Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik* 5 (1997), 50-55.

müdahalede bulunulmamak şartı ile hastalara dini telkinde bulunmak ve onları manevi yönden desteklemek üzere talepleri halinde, dini inançlarına uygun olan din görevlisi davet edilir. Bunun için, sağlık kurum ve kuruluşlarında uygun zaman ve mekân belirlenir.

İfadeye muktedir olmayıp da dini inancı bilinen ve kimsesiz olan agoni halindeki hastalar için de talep şartı aranmaksızın, dini inançlarına uygun olan din görevlisi çağrılır.

Bu hakların nasıl ve ne zaman kullanılacağı ve bu konuda alınacak tedbirler, sağlık kuruluşunun çalışma usul ve esaslarını gösteren mevzuatta ayrıca düzenlenir.

Dini Vecibeleri Yerine Getirebilme ve Dini Hizmetlerden Faydalanma (Madde 38)'den de anlaşılacağı üzere sağlık kurumlarının, hastaların dini vecibelerini yerine getirebilmeleri için imkânları ölçüsünde gerekli tedbirleri almak durumundadırlar. Yönetmeliğe göre hastanelerde verilebilecek din hizmetleri üç başlık altında toplanmaktadır: 1.-Hastaların dini vecibelerini yerine getirmek için gereken düzenlemeler, 2.-Talep üzerine dini telkin ve manevi destek, 3.-Kimsesiz olup can çekişen hastalara din görevlisi sağlamak.

Söz konusu hizmetler Sağlık Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında yapılan protokole göre uygulanması uygun görülmüştür. Diyanet İşleri Başkanlığı, Anayasanın 136. maddesinin öngördüğü üzere milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaçlamakta ve faaliyetlerini özel kanunu çerçevesinde yerine getirmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 22.06.1965 tarih ve 633 sayılı kanununun ilk maddesi Başkanlığın faaliyetlerini açık bir şekilde ifade etmiştir. Bu kanuna göre Başkanlığın üç ana faaliyet alanı vardır: 1. İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, 2. Din konusunda toplumu aydınlatmak, 3. İbadet yerlerini yönetmektir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde cami dışı hizmetler arasında değerlendirilen sağlık kurum ve kuruluşlarındaki din hizmetleri faaliyetlerinin sürecine bakıldığında, günümüze kadar inişli çıkışlı bir sürecin yaşandığı görülmektedir.

Sağlık kurumlarında din hizmetlerine yönelik ilk uygulama 1995 yılında uygulanmıştır. I. Din Şûrasında (1993) Diyanet İşleri Başkanlığı din hizmetlerinin alanlarını tanımlarken hastaneleri de görev alanları içerisinde saymıştır. Şûrada, hastaneler irşat, tebliğe ve rehberlik yapmaya müsait ortamlar olarak görülmüş, insanların en çok destek, yardım, morale ve yönlendirmeye ihtiyaç duyduğu anlar olduğunun altı çizilmiştir.¹⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı yayınladığı genelgeyle sağlık

¹⁴ Diyanet web sayfası; Nurullah Atas, "Din Hizmetleri ve Dini Danışmanlık İlişkisi". *Dini Danışmanlık ve*

kurumlarını ve hastaneleri cami dışı din hizmetlerinin yürütülebileceği alanlar olarak ifade edilmiştir.¹⁵ Ancak hastane ziyaretleri çerçevesinde yapılan uygulama bir şikâyet sonucunda Danıştay tarafından 1996 yılında durdurulmuştur.

Günümüzde Sağlık kurumları ve hastanelerde yürütülen din hizmetlerinin çerçevesini oluşturan ilk protokol metni, Sağlık Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında Ocak 2015'te imzalanmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 633 sayılı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun ile 1998'de yayınlanan Hasta Hakları Yönetmeliği'nin 28. Maddesi gereğince düzenlenen protokolde din hizmetleri alanının detayları net bir ele almıştır.

Hastanelerde yürütülecek din hizmetlerinin hedef kitlesi Protokolün 1. maddesinde (1) hastalar, (2) hasta yakınları ve (3) hastane personeli olarak belirtilmiştir. Protokol gereğince hastanelerde yürütülecek din hizmetlerinin temel amacını şu şekilde belirtmiştir: 1- Hastaların iyileşmelerine katkıda bulunmak amacıyla moral, motivasyon ve manevi destek sağlamak, 2- Dini ve manevi konularda danışmanlık ve rehberlik hizmetleri sunmak.

Türkiye özelinde profesyonel bir yaklaşımla ilk olarak 27 Temmuz 2015 tarihinde pilot uygulama şeklinde altı ildeki devlet hastanelerinde manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarına başlanılmıştır. Bu iller İstanbul, Ankara, Erzurum, Samsun, Ordu ve Kayseri'dir. Bu 6 ilden gönüllü 20 din görevlisine 'Hastanelerde Manevi Destek Hizmet İçi Eğitimi' verilmiştir. Eğitim sonrası manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarının başlayacağı 12 pilot hastane belirlenmiştir. Burada hasta, hasta yakını ve hastane personeline dini ve manevi destek hizmeti sunmuştur.¹⁶

Türkiye genelinde 12 sağlık kurumunda başlanmış, Bugün Sağlık Bakanlığı'nın tüm hastanelerde hizmet verilmektedir ancak yeterli ve kalifiye görevli sıkıntısı sebebiyle din hizmetleri bütünüyle karşılandığını söylemek zor. Bu zorluklar ve karşılaşılan temel problemler başta önyargı olmak üzere, Uygulamada çalışacak kalifiye eleman eksikliği ve Alana ilişkin altyapı eksikliğinden kaynaklandığı söylenebilir.¹⁷

Din Hizmetleri. Ed. N. Altaş-M. Köylü, (İstanbul: DEM Yayınları, 2017, 14-15; Aysun Özkan, *Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019), 99-111.

15 Z. Aktürk, ve T. Set, "Aile Hekimliği ve Kalite: Fırsatlar ve Uygulamayı Bekleyen Araçlar", *Turkish Journal of Medicine and Primary Care*, 4/1, (Mart 2010), 1-7.

16 Altıntaş, Altıntaş, M. Esat. "Hastanelerde Gerçekleştirilen Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Hizmetleri Üzerine Nitel Bir Araştırma (Kayseri Örneği)", *AUID* 11 (Aralık 2018), 225.

17 Bk. Ayten, A. Koç, M. Tınaz, N. Doğan, M. Ali, *Religious-Spiritual Counselling & Care*, (İstanbul: DEM Yayınları 2016), 207-210.

2.3. Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri

Sosyal hizmet kavramı fert ve toplumu bir bütün olarak ilgilendiren ve devlet ve sivil toplum kuruluşlarınca yapılan yardım, destek, rehberlik irşat ve benzeri hizmetleri kapsayan geniş bir alana sahiptir. Sosyal hizmet denilince, “fert-birey ve ailelerin durum ve şartlarından kaynaklanan ve kontrolleri dışında oluşan, maddi ve manevi ihtiyaç ve yoksunluk oluşturan, ihmal, istismar, şiddete maruz kalma, sokakta yaşama, bakıma muhtaç yaşlılık ve engellilik durumundaki insanlara yapılacak olan destektir. Küçük yaşta çalıştırılma, madde bağımlılığı, uzun süreli veya kronik hastalık, tutukluluk veya hükümlülük, doğal afetlere maruz kalma veya çeşitli sosyal yardıma ihtiyaç muhtaç kimselere yapılan her türlü destek ve yardım hizmetlerinin bütünüdür.”¹⁸

Dinî alanda sosyal hizmetler deyince, yukarıdaki tanımda bulunan fert ve toplumun maddi-manevi olarak huzur ve mutluluğuna katkı sağlamayı, acılarını hafifletmeyi, yaralarını sarmayı ve manevi iyileştirme desteklemeyi hedeflemektedir. Dinî sosyal hizmetler; birey ve toplumu, bilinçlenme, sağlıklı ve mutlu olma, psikolojik konularda karşılaşılan problemleri çözme ve manevi risklere karşı onları bilinçlendirme ve hazır tutmadır. Bu konularda dezavantajlı bireylere, tutarlı tutum ve davranış geliştirme, kendisiyle ve toplumla barışık olma, hurafe, batıl inanç ve yanlış bilgilerden uzak durma, benliğini ve iradesini geliştirme, toplum kaynaklı problemleri çözebilme yeteneği ve gücünü sağlamaktadır. Manevi yünden toplumun iyileştirilmesi, toplumda sosyal dengelerin sağlanmasına, davranışların normalleşmesine, ahlaki olgunluğa ve ruh sağlığına sebep olabilmektedir.

Dinî Sosyal hizmetlerin gerekliliği gerek hizmet veren kurumlar gerekse yapılan akademik çalışmalar sonucu bu yönde bir ihtiyacın bulunduğunu göstermektedir. Vatandaşlarının temel ihtiyaçlarını gidermek davet açısından insanî, hukukî ve toplumsal bir görevdir. Sıradan insanların normal şartlarda alabildiği farklı eğitim hizmetlerinden sosyal hizmet grubundaki insanlar yararlanamamaktadır. Sosyal hizmet grubundaki insanlar diğer insanlardan farklı olarak içinde bulundukları fiziksel ve psikolojik durumun oluşturduğu olumsuz duygu ve kabullenme, Allah'ın adaleti, yaratılış, kaza-kader ve ahiretle ilgili sorulara cevap bulmaya ve dolayısıyla bu konularda aydınlanma, öğrenme ve rehberliğe ihtiyaç duymaktalar. Sosyal hizmet grubundaki bu insanlar İhtiyaç duydukları ve merak ettikleri bu soru ve sorunlarını sağlıklı bir şekilde gidermesi, onların hayatları ve iyileşmeleri açısından oldukça önem arz etmektedir.

18 Özdemir, “Dinî Sosyal Hizmetlerin Temelleri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (2012), 125-138.

27.02.2007 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı ile Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) arasında bir iş birliği protokolü imzalanarak uygulamaya konulmuştur. Bu protokolün amacı 6. maddesinin b bendinde şu şekilde ifade edilmiştir:

6/b: “Toplumun bilinçlendirilmesinde çocukların ihmal ve istismar edilmesinin önlenmesi için, ailelerin bakabileceği kadar çocuk sahibi olmaları, çocukların küçük yaşta evlendirilmemeleri, çocukların sokakta çalıştırılmaması, suça yönlendirilmemesi ile töre cinayetleri, koruyucu aile, ailelerin çocukları ile sağlıklı ilişki kurması ve sokakta bekleyen tehlikeler vb. konularda toplumun bilinç ve duyarlılığın artırılması.”

SHÇEK Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na devredilince bu protokol 26.10.2011 tarihinde sadece çocukları değil tüm aile fertlerini ve aile kurumunu kapsayacak şekilde genişletilerek tekrar düzenlenmiştir. Protokol çerçevesinde Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Sosyal politikalar Bakanlığı’na bağlı huzurevleri, çocuk yuvaları, yetiştirme yurtları ve kadın konuk evlerine ilahiyat fakültesi mezunu personel görevlendirmekte ve bu şekilde çocuk ve yetişkinlere manevi destek sunmakta, dinî tebliğ ve rehberlik yaparak onlara yardımcı olmaktadır.¹⁹

Sosyal hizmetler alanında gerçekleştirilen din hizmetleri, Çocuk ve Gençlere Yönelik Sosyal Hizmet Kurumlarında: Çocuk Evleri, Sevgi Evleri, Çocuk Yuvaları, Yetiştirme Yurtları, Koruma Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri (KBRM), Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezleri (BSRM), Çocuk ve Gençlik Merkezleri olmak üzere sekiz ayrı birimde verilmektedir. Kadınlara Yönelik Sosyal Hizmet Kurumlarında: Şiddeti Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM) ve Kadın Konukevlerinde hizmet verilmektedir. Bunların yanında Engellilere Yönelik Din Hizmetleri, Madde Bağımlılığı ile Mücadelede, Huzurevi Hizmetlerinde, ve Suriyeli Mültecilere Yönelik Din Hizmetleri olmak üzere bir çok sosyal hizmet kurumunda insanların her türlü dini problem ve ihtiyacına yönelik hizmet verilmektedir.

2.4. Kredi ve Yurtlar Kurumunda Din Hizmetleri

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın cami dışı din hizmeti alanlarından birisi üniversite gençliğinin benlik, kişilik ve kimlik oluşum süreçlerinin yanı sıra hayata dair anlam arayışlarına eşlik etmek amacıyla dini pedagoji ve manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmeti sunmaktadır. Başkanlığın Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü’ne bağlı Sosyal ve Kültürel İçerikli Din Hizmetleri Daire Başkanlığı koordinesinde yürütülen Diyanet-gençlik çalışmalarındaki amaç gençlerin bilgi, ahlak,

¹⁹ H. Martı, *Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi*, (Kolektif), (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 214-216.

erdem, estetik, adalet ve merhamet değerlerini güçlendirerek dini ve manevi değer eksenli bir hayat anlayışı geliştirmelerine katkı sağlamaktır.

Başkanlığın cami dışı yeni bir din hizmeti modeli ve anlayışı olarak, Diyanet-Gençlik çalışmaları, din öğretimi ve manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti kapsamında uyguladığı faaliyetlerden biridir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın üniversite gençliği üzerine manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin tarihçesi, 'din pedagojisi' yaklaşımını önceleyerek 2013-2014 yılları arasında kapsayan 'I. Dönem-(2013-2014)' ve 2015 yılından itibaren başlayan 'II. Dönem-(2015-...)' olarak incelenebilir.

a-I. Dönem Çalışmaları-(2013-2014): Diyanet-Gençlik çalışmaları, kurumlar arası işbirliğiyle hiçbir genci dışarıda bırakmadan; sürekli, kurumsallaşmış, belirli bir standardı yakalamış ve yeniliklere açık bir hizmet perspektifiyle yapılmaktadır. Bu perspektif doğrultusunda Gençlik ve Spor Bakanlığı ile imzalanan protokoller, Başkanlık gençlik çalışmalarını hızlandırmış ve karşılıklı olarak kurumlar arası iş birliğinin en güzel örnekleri sergilenmiştir. Sahadan alınan başarılı sonuçlar, Bakanlık ve Başkanlık iş birliğinin artırılmasını ve güçlendirilmesini sağlamıştır.

Bu dönemde, Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü'ne bağlı üniversite öğrenci yurtlarında bulunan üniversite öğrencilerine yönelik ilk adımlar atılarak 'din pedagojisi' yaklaşımını temel alan eğitim programları hazırlanmaya başlanmıştır. Bu süreç, KYK ile DİB arasındaki iş birliğinin başlangıcı da sayılabilir. Bu kapsamda ilk olarak 18.06.2013 ve 28.11.2013 tarihlerinde imzalanan iki ayrı iş birliği protokolüyle Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü'ne bağlı yurtlarda, Başkanlık personelinin Kur'an-ı Kerim eğitim ve öğretimine yönelik çalışmalar yer almıştır.²⁰

b-II. Dönem Çalışmaları-(2015-...): Gençlik ve Spor Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında 26.02.2015 tarihindeki üçüncü protokolle gençlere yönelik Kur'an eğitimi ile din ve değerler eğitiminin yanı sıra manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri de uygulamaya alınmıştır. Protokol gereğince Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından açılan yaz kamplarında ve Kredi ve Yurtlar Kurumu öğrenci yurtlarında personel görevlendirilmiştir. Protokol gereğince Diyanet İşleri Başkanlığı Gençlik Çalışmaları isimli yönerge 24.01.2018 tarihli ve 65752239-010.04-E.10079 sayılı Başkanlık onayıyla yürürlüğe girmiştir.²¹

20 Bk. Diyanet İşleri Başkanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı arasında yapılan iş birliği Protokol Metni-I, 2015.

21 Koç, 2021, 149-151; Din Hizmetleri Raporu, 2019: 163; Diyanet İşleri Başkanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı arasında yapılan iş birliği Protokol Metni-II, 2019.

KAYNAKÇA

- Aktürk, Z. ve Set, T.. “Aile Hekimliği ve Kalite: Fırsatlar ve Uygulamayı Bekleyen Araçlar”. *Turkish journal of Medicine and Primery Care*, 4/1, (Mart 2010) 1-7.
- Altaş, Nurullah. “Din Hizmetleri ve Dini Danışmanlık İlişkisi”. *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*. Ed. N. Altaş-M. Köylü, İstanbul: DEM Yayınları, 2017 13-34.
- Altıntaş, M. Esat. “Hastanelerde Gerçekleştirilen Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Hizmetleri Üzerine Nitel Bir Araştırma (Kayseri Örneği)”. *AUID* 11 (Aralık 2018), 221-256. (Orcid.org/0000-0002-1677-9982)
- Ayten, Ali. *Din Psikolojisi: Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar*. İstanbul İz Yayıncılık, 2010.
- Ayten, A. Koç, M. Tınaz, N. Doğan, M. Ali. *Religious-Spiritual Counselling & Care*. İstanbul: DEM Yayınları 2016.
- Çağrı, Mustafa. “Davet”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1994, 9/16.
- Çınar, Fatih. “Ceza İnfaz Kurumlarındaki Din Hizmetlerinde Cezaevi Vaizlerinin Karşılaştıkları Sorunlar”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/43. (2016), 2401-2418.
- Din Hizmetleri Raporu, 2019.
- Diyanet İşleri Başkanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı arasında yapılan işbirliği Protokol Metni-I*, 2015.
- Diyanet İşleri Başkanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı arasında yapılan işbirliği Protokol Metni-II*, 2019.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi*, 1995.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Yılı 2021 Performans Raporu*, 2021.
- <https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/sayfa/47>. (E.T 12.05.2021).
- <http://cte.adalet.gov.tr/>. (E.T. 21. 05. 2021).
- İğde, İ. “Dini Mekânlar Dışında Sunulan Din Hizmetleri: Cezaevi Örneği.” *Ulusal Din Görevlileri Sempozyumu Tebliğleri*. İstanbul: Yecder Kitapları, 2010.
- Koç, Mustafa. “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Öğrenci Yurtları ve Gençlik Merkezlerindeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (2013-2021): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi”. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 3, (2021), 135-201.

- Korkmaz, Arif. "Hastanelerde Dini Hayat: Teorik Çerçeve". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, (2010), 283-311.
- Köylü, M. "Ruh ve Beden Sağlığı ile Din İlişkisi Üzerine Yapılan Araştırmaların Bir Değerlendirmesi". *OMUİF Dergisi*, 28, (2010), 5-36.
- Martı, H. *Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi*, (Kolektif), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Oğuz, Yasemin. "Hasta Hakları Alanındaki Gelişmeler ve Değişen Değerler". *Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik*, 5 (1997), 50-55.
- Özdemir, Şuayip. "Türkiye'de Cezaevlerinde Din Eğitimi Uygulamasının Geçirdiği Aşamalar". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2/3 (2002), 65-78.
- Özdemir, Şuayip. *Cezaevlerinde Din Eğitimi*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2006.
- Özdemir, Şuayip. "Türkiye'de Cezaevlerinde Din Eğitimi Hakkında Bir Değerlendirme." *Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi*, Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1999, 353-381.
- Özdemir, Şuayip. *Hapishane Kitabı*. Edit: E. Gürsoy Naskali ve H. Oytun Altun. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005.
- Özdemir, Şuayip. "Cezaevi Din Hizmetlerinin Temel Problemleri". *1. Din Hizmetleri Sempozyumu*. 3-4 Kasım 2007. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, 123-133.
- Özdemir, Şuayip. "Cezaevi Din Görevlileri ve Yöneticilerine Göre Cezaevlerinde Din Eğitimi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 2(4) (Ekim/Kasım/ Aralık 2002), 1-19.
- Özdemir, Şuayip. "Dinî Sosyal Hizmetlerin Temelleri". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (2012), 125-138.
- Özkan, Aysun. *Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019.
- Şen, Ömer. *Osmanlı'da Mahkum Olmak*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2007.
- Türkmen, Hafize Öztürk. *Hekim-Hasta İlişkisinde Haklar ve Sorumluluklar*, 2014. (DOI:10.5152/tcb.001).